

Kelglas met afbeelding van parende haan en hen

Glas: Engeland of de Nederlanden. Graving: (Simon) Jacob Sang (ca. 1720-1786), Amsterdam 1760.

Historisch Museum
Arnhem

Helder, kleurloos loodglas, radgravure met gepolijste details, H 19,8 cm, D 7,6 cm
Gesigneerd en gedateerd, op bovenzijde voet: *Jacob Sang, inv: et Fec: Amsterdam, 1760*
Herkomst: veiling Christie's Amsterdam, 15 mei 2007, lot nr. 100

Kelglas met afbeelding van de Surinaamse koffieplantage Kleinslust

Glas: Engeland of de Nederlanden. Graving: (Simon) Jacob Sang (ca. 1720-1786), Amsterdam 1764.

Helder, kleurloos loodglas, radgravure met gepolijste details, H 23,6 cm, D 11 cm
Gesigneerd en gedateerd, op bovenzijde voet: *Jacob Sang, inv / et Fec / Amsterdam, 1764*
Herkomst: veiling Christie's Amsterdam, 15 mei 2007, lot nr. 59

Bokaal met deksel met afbeeldingen van de buitenplaats Meer en Berg

Glas: Engeland of de Nederlanden. Graving en slijpwerk: toegeschreven aan (Simon) Jacob Sang (ca. 1720-1786), Amsterdam 1765-1770.

Gemeentemuseum
Den Haag

Helder, kleurloos loodglas, geslepen, radgravure met gepolijste details, H 35,1 cm, D 13,5 cm
Herkomst: J.Polak Works of Art Amsterdam, 2008

Met steun van de Vereniging Rembrandt hebben het Historisch Museum Arnhem en het Gemeentemuseum Den Haag drie geraffineerd gegraveerde 18de-eeuwse glazen van nationaal belang aan hun collectie kunnen toevoegen. Het museum in Arnhem had al sinds zijn opening in 1920 een omvangrijke glascollectie dankzij het bruikleen van de familie De Vos van Steenwijk. Dit bruikleen vormde tot 2006 de ruggengraat van de middelgrote verzameling.¹ Door de beëindiging ervan ging een groot deel van de collectie verloren. Dankzij de steun van de Vereniging Rembrandt en het VSBfonds konden vier topglazen behouden worden. De twee door Jacob Sang gesigneerde glazen werden speciaal door de Vereniging Rembrandt ondersteund.

De grote dekselbokaal die het Gemeentemuseum Den Haag aankocht met steun van het Jaap en Joanna van der Lee Boersfonds van de Vereniging Rembrandt, is aan dezelfde bekwame glasgraveur toegeschreven. De indrukwekkende vormgeving van dit sprankelend geslepen glas, de interessante gravures en het feit dat de herkomst geheel bekend is, vormden belangrijke redenen de bokaal aan de veelzijdige glascollectie van het Gemeentemuseum toe te voegen.

Detail kelglas met afbeelding van de Surinaamse koffieplantage Kleinslust.

Kelglas met afbeelding van parende haan en hen.
Onder detail voet.

(SIMON) JACOB SANG

Sang is een van de belangrijkste Nederlandse glasgraveurs van de 18de eeuw.² Als zoon van Andreas Friedrich Sang, een gerenommeerde glasgraveur en hofleverancier uit het Saksische Erfurt, heeft hij in Duitsland zijn opleiding gehad. Sang vestigde zich in 1748 in Amsterdam. Dankzij advertenties in de *Amsterdamsche Courant* en de uitgebreide signatuur op een glas uit de collectie van het Gemeentemuseum is bekend waar hij woonde en dat hij een *Engelsche glaswinkel* bezat. In de belangrijkste advertenties van 3 en 17 april 1753 noemt hij zich *Saxische Konst-Glassnijder* en beschrijft hij uitgebreid zijn werkzaamheden, zoals het *snijden en slijpen* op Engelse bokalen. Sangs vroegste glazen dateren uit 1752. Zijn productie moet zeer hoog zijn geweest want er zijn meer dan negentig gesigndeerde glazen bewaard gebleven. Hij signeerde op verschillende manieren: 'S.I. Sang', 'Jacob Sang' of 'Simon Iacob Sang'. Daarnaast worden veel glazen met graveringen die zeer sterk op zijn werk lijken in stijl, techniek en voorstelling aan hem toegeschreven. Sommige toeschrijvingen missen de finesse van Sang. Mogelijk heeft hij een werkplaats gehad waar meerdere graveurs werkten, die hun werk niet signeerden. Of trachtten andere glasgraveurs een graantje mee te pikken van Sangs succes door in zijn stijl te werken. Over dit onderwerp is nog weinig bekend en alleen al om die reden is het van het grootste belang zoveel mogelijk gesigndeerde en ongesigndeerde glazen in de stijl van Sang voor het nageslacht te traceren.

Sang graveerde met een rad. Deze techniek, waarbij het glas met twee handen tegen de rand van een roterend koperen schijfje wordt gehouden, kwam in de tweede helft van de 17de eeuw in de Nederlanden op en beleefde een hoogtepunt in de 18de eeuw. Typerend voor de stijl van Sang is zijn oog voor detail. Delen of details die in werkelijkheid zwart waren of glansden, zoals waterpartijen, scheepskanonnen, negerslaven en ramen polijfde hij. Op de kleding van de veelal wat stijf weergegeven

Foto's: Tom Haartsen

Kelglas met afbeelding van de Surinaamse koffieplantage Kleinslust. Onder detail voet.

figuurtjes zijn bijvoorbeeld knopen en parelsnoeren gepolijst. Bij allegorische figuren in antieke gewaden – zoals op de grote bokaal – zijn onderliggende lichaamsvormen geaccentueerd. De ogen duidde hij altijd aan met een gepolijste stip. Voor de teksten gebruikte Sang Romeinse kapitalen waarbij hij op de I een punt zette en op de U een accent. De letter IJ graveerde hij als een Y met twee puntjes erop.

SLIJPWERK

Tot nu toe heeft het slijpwerk van 18de-eeuwse glazen minder in de belangstelling gestaan. Het voor Nederlandse begrippen zeer uitbundige slijpwerk van de grote bokaal van het Gemeentemuseum wordt ook toegeschreven aan Sang, die immers in zijn advertenties vermeldt dat hij snijdt én slijpt. De techniek van het slijpen in facetten, holle en bolle vormen in *Hochschnitt* heeft hij ongetwijfeld in Duitsland geleerd. Er zijn drie grote door Sang gesigeneerde bokalen bewaard gebleven met nagenoeg dezelfde geslepen voeten en balusterstammen. Andere bokalen met vergelijkbare stammen en voeten – een aantal nog in het bezit van de Waterschappen waaraan Sang gegraveerde glazen leverde – zijn aan hem toegeschreven.³ Waar deze bokalen hun deksel nog hebben behouden, zijn deze verwant. Toch is bij geen van deze bokalen het slijpwerk van het deksel dusdanig rijk uitgevoerd als op de Meer en Berg bokaal.

EEN SCHALKS EN EEN KOLONIAAL TAFEREEL

Op het door Arnhem aangekochte glas uit 1760 graveerde Sang een schalks tafereeltje van een parende haan en hen, onder de titel *tout ce qui schatouille et mouille* (alles wat prikkelt en opwindt).⁴ Glazen met deze voorstelling zijn in grote aantallen gemaakt met teksten als *gratis, de liefhebberij, Par plaisirs* (voor de lol) en *utinam sic semper* (moge het altijd zo zijn). Werd er uit de glazen gedronken, dan wenste men elkaar of een bruidspaar een gelukkig liefdesleven toe. De hoenderen verzinnebeelden

Bokaal met deksel met afbeeldingen van de buitenplaats Meer en Berg

de vruchtbaarheid en de hoop op een talrijk nakomelingschap. Daarop duiden mogelijk ook de afgebeelde wijnrank met druiventros en tak met bloemetjes en ronde vruchtjes. Het aangekochte exemplaar van Sang onderscheidt zich van andere glazen met parende hoenders door de afwijkende spreuk.

Het tweede door Sang gesigneerde glas uit 1764 is gegraveerd met een uitgebreide voorstelling van de Surinaamse koffieplantage Kleinslust, gelegen aan de Tapioera kreek, een zijkreek van de Matapica.⁵ De plantage bestaat uit velden met rechte rijen koffiestruiken en slaven die koffiebomen plukken. Op de kelk is een eenvoudige planterswoning zichtbaar met verschillende deels open loodsen, waar de oogst werd gedroogd. Kleinslust werd tussen 1753 en 1754 aangelegd. De eerste eigenaar was J. Klein jr., vermoedelijk de zoon van de al sinds 1730 in dit deel van Suriname werkzame dominee Jan Klein. In 1770 werd de plantage na het overlijden van J. Klein jr. eigendom van diens weduwe en J.J. Bossé. In 1758 was een derde van het areaal beplant met 60.000 koffiestruiken en werkten er 48 slaven, in 1770 68. Vanaf 1790 werd er naast koffie ook katoen verbouwd. De afbeelding toont de overzeese nijverheid die rijkdom en welvaart bracht. Koffie was als genotsmiddel en handelsgewas sterk in opkomst en in de aanplant werden door Nederlanders vele miljoenen geïnvesteerd. Het glas met de plantage is voor de stadsgeschiedenis van Arnhem van bijzondere betekenis omdat in de 18de en 19de eeuw veel planters uit de Oost en West zich in Arnhem en omstreken vestigden. De graveurs aanschouwden de overzeese wingewesten natuurlijk niet in het echt en moesten meestal afgaan op hun fantasie, beschrijvingen of prenten.

DE BUITENPLAATS VAN EEN VERZAMELAAR

Op de kelk van de grote dekselbokaal zijn twee voorstellingen gegraveerd van de buitenplaats Meer en Berg bij Heemstede, waartussen twee allegorische vrouwenfiguren: Vriendschap met de tekst *In signum Amicitiae* en Dankbaarheid met de tekst *Et Gratitudeinis*. De beroemde buitenplaats in het Kennemerland lag ingeklemd tussen de duinen en de Haarlemmermeer. Van 1749 tot 1791 was de plaats eigendom van Aernout van Lennep (1718-1791), een vermogend doopsgezind koopman uit Amsterdam. In zijn woonhuis Herengracht 476 bewaarde hij een grote kunstverzameling van schilderijen, prenten en tekeningen, die in 1792 werd geveild. Aernout van Lennep erfde Meer en Berg in 1749 van zijn moeder Petronella de Neufville (1688-1749), die het buiten in 1732 had overgenomen van haar failliet verklaarde zwager. Huis en tuinen waren door haar en haar vader David de Neufville (1658-1729) gebouwd en aangelegd.

Gravures van de buitenplaats Meer en Berg op de bokaal met deksel.

De twee gravures op het glas laten unieke details zien van de rond 1730/1732 door Daniël Marot (ca. 1662-1752) ontworpen tuin, die rijkelijk gestoffeerd was met beeldengroepen van Jan van Logteren.⁶ Zo toont de gravure met 'Berg' een grote waterpartij met een Neptunus beeldengroep, gelegen aan de voet van twee, als een getrapte piramide gevormde duinen (de 'bergen', belangrijke uitkijkpunten in een tuin). Op de bergen staan twee 'Turkse' tenten, weinig afgebeelde maar populaire tuinelementen. Op de andere gravure met 'Meer en' is een gezicht richting de Haarlemmermeer gekozen, toen nog een woeste watervlakte die pas in de 19de eeuw is drooggelegd. Te zien zijn het nog bestaande toegangshek tussen de twee bouwhuizen aan de Glipperdreef, twee *berceaux* (overdekte wandelgangen) met bloemperken en twee hoge pagodeachtige torens, waarachter spelevarende bootjes op de plas. Op de ont-

werptekening van Marot is de aanleg van dit stukje tuin, gelegen tussen de weg en het water, niet weergegeven. Maar het is zeer goed mogelijk dat de tuinaanleg ten tijde van Aernout van Lennep naar de Meer is uitgebreid. Hier immers speelde zich een aantrekkelijk deel van het buitenleven af en de meeste gasten van de buitenplaats arriveerden ongetwijfeld per boot. Intrigerend zijn hierbij de twee hoge constructies: mogelijk dienden zij als vuurbakens aan de plas, zodat het duidelijk was waar zich de toegang tot Meer en Berg bevond.

De gesignde en aan Sang toegeschreven geslepen bokalen dateren uit de jaren 1765-1776. De Meer en Berg bokaal zal ook in deze periode gedateerd moeten worden. De vraag is wie het pronkstuk heeft besteld: Van Lennep zelf, immers een belangrijk kunstverzamelaar, of vrienden en familieleden, bijvoorbeeld in 1768 naar aanleiding van zijn vijftigste verjaardag? Het pronkstuk vererfde na zijn dood binnen de familie op Jhr Hendrik Jan Deutz van Lennep (1866-1934). Toen Deutz van Lennep in 1931 in financiële moeilijkheden verkeerde is de bokaal met een aantal beelden van Jan van Logteren aangekocht door kunsthandelaar Jacques Goudstikker N.V. Op de veiling van de glascollectie van Goudstikker bij het Amsterdamse veilinghuis Frederik Muller & Cie in november 1950 verwierf Jaap Polak Sr de bokaal ♦

Kristin Duysters, conservator oude kunstnijverheid
Historisch Museum Arnhem

Noten:

1 K. Duysters, *Facetten van glas – De glascollectie van het Historisch Museum Arnhem*, Arnhem 2002

2 Catalogi van Sangs glazen: F.G.A.M. Smit, *A concise catalogue of eighteenth-century wine-glasses Wheel-engraved and signed by Jacob Sang*, Peterborough (ongepubliceerd manuscript) 1992; A. Laméris, *Pur Sang. Een onderzoek naar de kenmerken van de stijl van Jacob Sang aan de hand van zijn gesignde glazen*, Amsterdam (ongepubliceerde doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam) 1994. Zie verder A. Laméris, 'Jacob Sang, glasgraveur', in: *Vormen uit Vuur*,

157 (1996) 1, pp. 2-12, en A. Laméris, 'De Amsterdamse glasgraveur Jacob Sang', in: H. Vreeken e.a. *Glas in het Amsterdams Historisch Museum en Museum Willet-Holthuysen*, Zwolle 1998, pp. 52-61.

3 Smit 1992 (zie noot 2), nrs. 1768.1, 1776.1; Laméris 1994 (zie noot 2), nr. 1766.2; P.C. Ritsema van Eck, *Glass in the Rijksmuseum*, II, Zwolle/Amsterdam 1995, nrs. 215, 221; Vreeken 1998 (zie noot 2), nrs. 235, 239, 241; C.J.L. Siefers-van Lijf, *De glazen van de dijkgraaf*, Nijmegen (ongepubliceerde masterscriptie Radboud Universiteit Nijmegen) 2007, nrs. 25, 30.

4 Duysters 2002 (noot 1), pp. 137, 143, cat. nr. 115, p. 160.

5 Idem, pp. 189, 197, cat. nr. 150.

6 Zie over de familie, de buitenplaats en het beeldhouwwerk: H.S. van Lennep, *Genealogie van de Familie Van Lennep*, Den Haag 2007, pp. 59-67; C. Bertram, *Noord-Hollands Arcadia. Ruim 400 Noord-Hollandse buitenplaatsen in tekeningen, prenten en kaarten uit de provinciale Atlas Noord-Holland*, Alphen a/d Rijn 2005, pp. 185-187; P.M. Fischer, *Ignatius en Jan van Logteren. Beeldhouwers en stucunstenaars in het Amsterdam van de 18de eeuw*, Alphen a/d Rijn 2005, pp. 282-283.